

ELS NOMS DEL COLOR DE LA ROBA (GINESTAR, SEGLE XVIII)

VENTURA CASTELLVELL DÍEZ
Secció d'Història Local del CERE
Professor de secundària i batxillerat

RESUM

A la documentació notarial del segle XVIII es descriu el color d'algunes peces de roba a partir del nom d'un element amb el qual es compara: "un faldellí color flor de romer". És un recurs habitual, i no només d'aquest segle, que dota la freda prosa de les escriptures d'una atmosfera lírica. El seu ús en el llenguatge popular va fer que els elements comparats amb el pas del temps mudessin la seva categoria gramatical. En aquest article s'apleguen els exemples d'aquest recurs extrets de dos documents de la vila de Ginestar: *a)* una breu relació de peces de roba de l'any 1727, transcrit íntegrament a l'Annex 1; *b)* un inventari de béns del 1785, publicat a la *Miscel·lània del CERE* núm. 20. Per una major comprensió dels textos antics reproduïts en aquest article, als annexos es pot consultar un breu vocabulari de paraules referides a la vestimenta, tipus de tela, variants lèxiques locals i castellanismes.

LA ROBA D'INVENTARIS PERSONALS DE 1727 I 1785

Els inventaris notariaus dels béns d'una casa, d'una col·lectivitat o d'un individu o una simple relació d'una part d'aquests béns, constitueixen un fons d'informació històrica que va més enllà de la simple anècdota. Permet el coneixement de la cultura material d'un període de la història, tot obrint-nos les portes de les cases, mostrant-nos la intimitat de les llars i informant-nos de molts aspectes de la vida quotidiana, de les relacions socials i de la situació econòmica de la família o de la comunitat que hi vivia. Atès que la majoria d'aquests inventaris corresponen a famílies de classe alta o mitjana, com és el cas de la procedència de les dues escriptures que aquí s'utilitzen, les peces que s'hi detallen tenen un valor, ús i estat molt divers. Van des de la que es posaven amb motiu d'una festivitat familiar, festa pública o ocasió de dol, fins a les que portaven diàriament, descrites com usades o, en ocasions, molt usades.

Aquest escrit té el seu origen en un d'aquests inventaris. Es tracta d'una relació de peces de roba de la família de Batista Vidal de Ginestar¹ de l'any 1727 que forma part d'una escriptura notarial de l'any 1731. En aquest documents es detalla la roba i el seu valor en lliures i sous, a més d'altres peces de roba "donada i no preada", probablement usada, que hi ha dins d'una caixa de noguer. Podria tractar-se d'una caixa de núvia i del seu contingut. Representa una petita mostra de la indumentària personal femenina, de la roba de taula i de la roba de llit habitual a moltes cases de Ginestar en el segle XVIII. D'aquesta roba se n'ha tingut en compte la descrita pel color quan aquest és comparat a un objecte o a un element de la naturalesa. El mateix s'ha fet amb l'extens inventari *post mortem* de Simó Escoda, de Ginestar, de l'any 1785.²

A la llista de 1725 hi ha tres grups de peces de roba, la majoria són de vestir, però també n'hi ha de llit i de taula. Destaca el conjunt format per un vestit de *gorguerans*³ negre, un *saet* i faldilles, el més valuós de la relació. De faldilles n'hi ha d'alducar color de canyella, d'escot negre, d'estam, de filadís i de telilles vermelles; un faldellí groc i un altre de flor de romer, tots dos en galó blanc i unes faldetes de tabí de color *musgo*. Abunden les camises, sis de tela, vuit de servei i una camisola d'escarlatina. Per cobrir el cos hi havia un *gustillo* de *domasquillo* color d'aurora i dos *saets*, un de tafetà negre i un altre de *peñasca* de color de foc i negre. Com a complements, dos davantals negres, un mantell d'estam i seda, una caputxa de *viso* negre, dues caputxes blanques i una mantellina també blanca.

La roba de llit la constitueix un llençol, unes coixineres i dos *galterets* de cambraina, un davantllit de ret, un *cuadrado* de tela, a més d'un matalàs. De roba de taula hi ha unes estovalles de flor de malva i una peça de tovallons, també de flor de malva. A més hi ha una tovallola de tela amb els seus caps de ret.

Dos objectes resten al marge d'aquest tres grups. El primer, "un sotet", indicat sense cap més informació. Potser és un diminutiu de *sota* que es refereix a una peça que va sota la roba o a la part de baix d'una peça de roba. El segon són els únics objectes que no són de roba, dues anelletes d'or, que, en un inventari d'objectes de roba com aquest, és probable que es refereixin a anelletes de cortines.

LA INDUMENTÀRIA I EL COLOR DE LES PECES DE ROBA

Un retrat de la indumentària dels homes i les dones del segle XVIII a la Ribera d'Ebre mostra els homes vestits amb una jaqueta curta (*gec*), calçons estrets, *gipó* (armilla) de vellut de seda o de llana, camisa (*saet* o *saiet*) de tela de lli o de cànem, una faixa i una capa de *panyo* per protegir-se del fred. Les dones portaven un *gipó* (cosset o guardapits —*gustillo* en el text de 1727—) que cobria el tronc, una camisa llarga de tela en contacte amb la pell, una faldilla també llarga i a sobre un davantal (o manil). Amb una gandalla —pronunciat *gandaia*— de seda es recollien els cabells o se'ls cobrien amb un mocador de

cap de lli, seda o cotó. La tela era d'origen animal (de llana) o vegetal (de lli —popularment en deien de fil— o de cànem).

Les escriptures quan relacionen la vestimenta i altres robes de la llar del segle XVIII, descriuen les peces de roba indicant el seu nom (camisa, mantell, faldeta, coixinera...), si porten algun complement ornamental (borles, llacets, fistons, farfalans...), el tipus de tela (seda, cotó, lli, tafetà, estam, cambraina...), el color, si anaven decorats amb flors o portaven vies d'un altre color i si la peça era nova, usada i, en alguna ocasió, si era antiga. Quan indiquen el color diuen que és verd, blanc, negre, roig, blau... o es denomina fent referència a objectes, estats de la naturalesa o qualsevol altra cosa a la qual es compara. Així és com prenen la denominació d'un fruit (color d'oliva, de pansa), d'altres vegetals (color de flor de romer, de flor de malva, de rosa, de *musgo*), d'un material (color de nacre), d'un fenomen de la naturalesa (color d'aurora) o de qualsevol element o situació amb la qual es compara (color de llet, de foc).

Aquesta percepció i posterior denominació es veu influïda pels colors propers i similars del context físic (composició material dels elements del paisatge terrestre o marítim, dels productes silvestres o cultivats...) o de l'època, i s'utilitzaven al marge de les ambigüitats que aquestes comparacions podien ocasionar. Si bé s'entén quan es diu que una tela és de "color de foc" aquesta definició es pot considerar poc precisa. El foc presenta una variada combinació de colors que va, sobretot, del roig al groc passant pel taronja, o conté els tres alhora amb diverses tonalitats. Ambigüitat també aplicable a altres colors, com el "color de romer", entre blau i violeta pàl·lid per a uns o entre blanc i blau segons altres. No per això es van deixar de fer servir aquests recursos descriptius, ans al contrari, en el seu ús hi havia una relativa precisió en fer referència a allò conegut, de tradició local o dels gustos del moment. Són construccions fruit de la llengua i la cultura de cada lloc i de cada moment. L'estret contacte que hi ha entre llengua i cultura força un tipus de percepció cromàtica i una denominació basada en les peculiaritats de cada lloc.

En els dos documents consultats de la vila de Ginestar dels anys 1727 i 1785 els colors de les robes descrites amb la combinació "color de" són:

— *Color d'aurora*, d'un color tirant a roigenc, clar, propi de les primers llums del dia: "un *gustillo* de *domasquillo* color d'aurora" (1727).

— *Color de canyella*, d'un color terrós, similar al de l'ametlla: "unes faldilles d'alducar color de canyella" (1727).

— *Color de foc*, d'un roig, ataronjat i groguenc, alegre i molt vistós: "un *saet* de *peñasca* de color de foc i negre" (1727), "una *vànua* de domàs de seda de color blau i *flanja* de color foc" i "un *petillo* d'espolim de seda de color de foc" (1785).

— *Flor de malva*, violaci tirant a rosat: "una peça de tovallons de flor de malva i unes estovalles de flor de malva" (1727), "dos estovalles grans de flor de malva", "un saiet de xica de flor de malva", "unes estovalles de cotó i fil de flor de malva" i "disset tovallons de flor de malva de tela holandesa" (1785).

— *Flor de romer*, entre blau i violeta o entre blanc i blau, semblant al de l'espígol: “un faldellí de color de flor de romer” (1727).

— *Color de llet*, blanc o molt blanc: “unes faldetes de mitja tapisseria, camp de color de llet amb ses vies de diferents colors” (1785).

— *Color “musgo”*: d'un verd fosc, com el de la molsa, aquí utilitzant la forma castellana *musgo*: “unes faldetes de tabí de color *musgo*” (1727).

— *Color de “nàcar”*, per nacre, d'un color blanc blavós: “dos gandalles de color de *nàcar*, de seda, grans, una amb borles i l'altra sens elles”, “dos gandalles grans, la una amb borles de color de *nàcar* i l'altra sens borles, del mateix color, amb sa cinta corresponent” (1785).

— *Color oliva*, d'un verd com el del fruit de l'olivera: “unes faldetes de dona de setina color d'oliva” (1785).

— *Color de pansa*, de color moradenc brut: “un gipó de mig vellut de color de pansa” (1785).

— *Color de rosa*, d'un vermell clar, suau: “un *petillo* d'espolim de seda, camp de color de rosa, amb flors diferents” i “dos gandaies de seda carmesí, l'una, i l'altra color de rosa, servides, posades dins d'una capseta” (1785).

Aquests exemples extrets de les escriptures de Ginestar són una mostra d'un recurs usual en la documentació dels segles anteriors i posteriors. Són similars a altres exemples, alguns dels quals ben coneguts, que prenen la denominació d'una fruita (color de pebrot, color de taronja, color de carbassa, color de llimona, color d'albergínia, color de castanya, color de safrà, color d'ametlla tendra) o d'altres vegetals (color de farigola, color de blat, color de palla “groc clar”, color de tabac), d'un animal (color sang de bou “vermell fosc”, color de canari, color ala de corb “negre intens”), d'un material (color de plom, color de coure “roig ferruginós”, color de teula “variant de roig”), d'un aspecte de la naturalesa (color de l'alba, color de cel “blau cel”, color de mar “blau mar”) o de qualsevol lloc, objecte o situació amb la qual es compara (color de cendra, color de carn, color de vi, color d'or, color de xocolata, color de crema, color de terra i, més modernament, color de butà o color de xiclet). Molts d'aquests exemples són vius sota la forma “color taronja”, “color palla”, “color coure”, “color carn”, “color crema”... tot convertint el que abans era un substantiu (taronja, palla, coure, carn o crema) en un adjectiu.

Això és el que ha passat amb els noms que suggereixen un color quan van juxtaposats a un altre nom i, en conseqüència, passen a funcionar com a adjectius. Al principi l'estructura es manté invariable, però quan el seu ús comença a ser continuat, com en “una tela de color de rosa”, que primer es redueix a “una tela de color rosa” o “una tela color de rosa” i acaba definitivament en “una tela rosa”, en què *rosa* és adjectiu, tot perdent pel camí el substantiu *color* i la partícula determinativa *de*. Altres processos similars s'han produït en la creació del color *castany*, amb una masculinització, “del color de la castanya”, o del *morat* amb una derivació, “del color de la móra”. Aquest procés, que rep el nom d'habilitació de mots (o habilitació gramatical), forma mots nous en

canviar de categoria gramatical sense que en el procés hi intervingui l'afegiment d'afixos. Per això també se l'anomena *derivació impròpia*, perquè no s'ha creat un mot nou per derivació, sinó que s'han atribuït funcions noves a un mot sense variar-ne la forma.

FONTS D'INFORMACIÓ

ALCOVER, Joan; MOLL, Francesc de Borja (1930-1962): *Diccionari-català-valencià-balear* (DCVB). Editorial Moll, Palma. 10 volums.

CASTELLVELL, Ventura (2010): "El béns de Simó Escoda de Ginestar l'any 1785", *Miscel·lània del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre*, 20: 63-88. Informació que prové de l'inventari de béns que es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Audiència Territorial, Plets Civils núm. 14.290, folis 108-117.

NOTES

1. Sobre els Vidal de Ginestar, vegeu l'Annex 3.
2. Vegeu V. Castellvell a la *Miscel·lània del CERE* núm. 20 (referència citada a la bibliografia).
3. La lletra cursiva s'utilitza per reproduir les variants locals i els castellanismes tal com apareixen en els documents consultats.

ANNEX 1

Esriptura de peces de roba de l'any 1727 a Ginestar

Copiem a continuació l'escriptura que conté la relació de peces de roba de vestir, de taula i de llit que es conserva a l'Arxiu Històric de Tarragona, en els protocols notariais de Ginestar del notari Josep Antoni Navarro i Vidal. Aquest notari va exercir entre els anys 1731 i 1778, primer a Ginestar i després va passar a residir a Reus, des d'on va realitzar la majoria dels actes. El document es pot consultar en els manuals dels anys 1731-1734 (signatura 5359, capsa 2, fol. 5r).

El timbre del document és de l'any 1731, però la relació és del 1727. Les quantitats estan expressades en ll. (lliures) i s. (sous). Els declarants són Batista Vidal, pare i fill, de Ginestar, i fan de testimonis Pere Espinal i Batista Domènech, pagesos de la vila del Ginestar. El text manté les formes gràfiques de l'original, tot accentuant i separant les paraules segons els criteris moderns.

Batiste Vidal, pare y fill, pagessos de la vila del Ginestar en lo any mil set-cents vint-y-set.

Primo una caixa de nogué en ses guarnicions avaluada per Diego Auyo, fusté 9 ll.

Ítem, per un vestit de gorguerans negre, saet y faldillas, val 22 ll. 9 s.

Ítem, un mantell de estam y seda, val 7 ll.

Ítem, un gustillo de domasquillo color de aurora, val 2 ll. 8 s.

Ítem, unes faldilles de alducà color de canyella, valen 7 ll. 10 s.

Ítem, un faldellí groch en galó de seda blanch, val 7 ll. 10 s.

Ítem, un faldellí de color de flor de romé en galó blanch, val 5 ll. 10 s.

Ítem, unes faldilles de escot negre, valen 3 ll.

Ítem, un saet de tafatà negre, val 1 ll.

Ítem, una capucha de viso negre, val 3 ll.

Ítem, un saet de peñasca de color de foch y negre, val 2 ll.

Ítem, una camisola de escarlatina, val 1 ll.

Ítem, un llansol de cambraina, val 5 ll. 10 s.

Ítem, una pesa de tovallons de flor de malva, que n-i ha sis canes, val 4 ll.

Ítem, unes estovalles de flor de malva, que hi ha dinou pams, valen 1 ll. 18 s.

Ítem, unes cuxineras de cambraina, valen 1 ll. 1 s.

Ítem, dos galterets de cambraina, valen 12 s.

Ítem, un quadrad[o] de tela, val 1 ll. 1 s.

Ítem, una tovallola de tela en sos caps de ret, val 1 ll. 1 s.

Ítem, sis camises de tela, valen 7 ll. 4 s.

Ítem, un devant llit de ret, val 3 ll. 2 s.

Ítem, unes faldetes de tabí de color musgo, valen 12 ll. 4 s.

Total 110 ll.

Primo, roba donada i no preada: vuyt camises de servey; dos capuches blanques; dos devantals negres; dos faldilles, les unes de estam y filadís y les altres de telilles vermelles; una mantellina blanca; un matalàs; dos anelletes de or; un sotet.

ANNEX 2

Lèxic

Relació de mots poc habituals o en desús i variants formals. La informació s'ha extret majoritàriament del *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB) de Joan Alcover i Francesc de Borja Moll.

Alducà (per *alducar*): “fil de seda de mala qualitat, extret d'un capell fabricat de més d'un cuc” (DCVB).

Cambraina: teixit de cotó molt fi semblant a la batista. El nom ve de la ciutat francesa de Cambrai (Nord - Pas de Calais) de tradició industrial tèxtil.

Davantllit: “cortina que cobreix la part inferior del llit, penjant des dels matalassos fins en terra” (DCVB).

Domasquillo (per *domasquí*): “teixit de seda o de llana, semblant al domàs, però de menys consistència”, derivat de domàs o domasc, deformació de Damasc (DCVB).

Escarlatina: tela de llana semblant a l'escarlata "tenyida d'una matèria colorant extreta de la cotxinilla" (DCVB).

Escot: teixit de llana, seda o cotó fi, resistent i premut de fils, habitualment de color negre.

Espolim: "tela de seda fabricada amb flors escampades i entreteixides a manera de brocats" (DCVB).

Faldellí: "falda més curta que les usuals, emprada com a peça d'adorn o de luxe" (DCVB).

Filadís: "seda de qualitat inferior; el rebuig de la seda, que no es separa fàcilment del capoll" (DCVB).

Flanja: franja.

Galó: "teixit passamà, fort i estret, de fil vegetal o metàl·lic, que serveix principalment per a guarnir vestits" (DCVB).

Galterets: potser diminutiu de galtera, "coixí petit que es posa damunt els altres per a major comoditat" (DCVB).

Gandaya (per gandalla): "lligadura de malla de seda o d'altre teixit fi amb què antigament portaven recollits els cabells les dones, i en certes èpoques els homes" (DCVB).

Gorguerans: una gorguera és una "peça d'indumentària que envoltava el coll" (DCVB).

Gustillo (per *Justillo*): castellanisme, guardapits o cosset.

Nacre: nàcar.

Panyo: castellanisme, "teixit de llana, quasi sempre d'un sol color, perxat i enfeltrat fins a l'extrem de no veure's els fils que el componen" (DCVB).

Peñasca: castellanisme, tela de molta duració.

Petillo: castellanisme, "pitet folrat de cartó i cobert de seda, que es portava sota el gipó" (DCVB).

Quadrado (per quadrat): probablement referit a una "mena de coixí de forma quadrada posat damunt el tapament del llit per a escalfar millor el cos del qui hi jeu" (DCVB).

Ret: treball de punt de malla utilitzat com a ornament (DCVB).

Saet (per saiet): diminutiu de *saio*, "peça de vestir que cobria el cos des del coll fins més avall de la cintura, ampla i sense botons" (DCVB).

Setina: tipus de setí.

Tabí: "tela de seda que feia ratlles i ones" (DCVB).

Tafatà (per tafetà): "tela fina de seda, llisa i llustrosa" (DCVB).

Vànua: vànova.

Viso (per bis): "certa classe de color o de tela" (DCVB).

ANNEX 3

El nom Vidal a Ginestar (segles XIV-XVIII)

L'escriptura amb la relació de peces de roba de 1727 correspon a un document que porta el nom de Batista Vidal, pare i fill. Nom que van portar durant segles diverses generacions de membres de diverses famílies de Ginestar. Alguns dels quals van ocupar destacats càrrecs civils i religiosos.

Vidal, nom de diversos sants dels primers segles del cristianisme, va ser habitual com a nom propi d'home a l'època medieval i posteriorment molt estès com a cognom. A Ginestar es documenta per primera vegada un Pere Vidal l'any 1303. A finals del segle xv comencen a ocupar càrrecs públics locals. L'any 1495 Guillem i Pere Vidal són jurats de Ginestar i el 1496 Guillem Vidal és el batlle. El 1573 i 1586 Gabriel Vidal és notari públic de Ginestar i el 1606 la seva viuda consta com a propietària de la meitat d'un molí d'oli. També d'aquesta època, i probablement de la mateixa família, hi ha Gabriel Vidal, prevere de Ginestar el 1574. Pere Vidal, notari i escrivà, i Simó Vidal, abat, apareixen documentats el 1646. En el segle XVIII membres de la família Vidal ocupen càrrecs de responsabilitat a la vila de Ginestar. Jacint Vidal és el nom d'un notari públic el 1704 i del 1753, Josep Antoni Vidal va ser regidor entre els anys 1720 i 1729 i batlle el 1734 i el 1736, i Gabriel Vidal, regidor el 1736, potser el mateix que el 1742 consta com a notari i el 1751 com a sotsbatlle. Tots ells són, molt probablement de la mateixa família que Batista Vidal, pare i fill de la relació de béns que reproduïm en aquest article, i que en altres ocasions apareixen citats com Joan Batista ocupant càrrecs públics. El 1734 i el 1744 un Batista Vidal és regidor i el 1738, 1743 i 1747 Joan Batista Vidal ocupa el càrrec de batlle. De nou un altre Batista Vidal és regidor el 1763. A finals de segle el nom de Jaume Vidal, probablement referit a més d'una persona, potser pare i fill, consta com a regidor el 1765 i 1777, batlle el 1779, regidor el 1783, procurador síndic el 1785 i de nou regidor el 1797.